

Dr. Josip Ipavec, zdravnik in bolnik

Zvonka Zupanič Slavec

Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana

Grdinova knjiga o doktorju Josipu Ipavcu vseobsegajoče prikazuje življenje in delo tega velikega slovenskega skladatelja, ki mu je bila glasba – po Čehovu – ljubica, medicina pa kruh. Josip Ipavec je živel tradicionalno življenje svoje družine, iz katere je črpal ne le zgled zdravniškega stanu, ampak tudi raznolikega glasbenega ustvarjanja. Eno in drugo mu je bilo blizu in zato je tudi lahko povezoval ti dve veliki poslanstvi, ki pri povprečnih smrtnikih skorajda nista združljivi. Vsako izmed njih namreč terja popolno predanost. Medicina kot znanost in umetnost je bila že v tistem času v velikem napredku ter je zato terjala nenehno spremljanje razvoja, izobraževanje, izpopolnjevanje in vpeljevanje novosti v vsakdanjo prakso.

Josip Ipavec je podobno kot tri leta za njim njegov brat Benjamin Karl Ipavec študiral in bil leta 1904 promoviran iz vsega zdravilstva na graški medicinski fakulteti. Med študijem je sprva živel pri svojem stricu Benjaminu Ipavcu (1829–1908), ki je bil zdravnik primarij in vodja graške otroške bolnišnice Svete Ane. Kmalu med študijem se je njegovo finančno stanje toliko izboljšalo, da je lahko v neki ugledni graški hiši stanoval sam.

Prvo zdravniško službeno mesto je Josip Ipavec dobil v Gradcu kot zdravnik vojaški častnik, a to le za 14 dni, nakar je bil premeščen na Dunaj v prvo garnizijsko bolnišnico v neposredni bližini Josefneuma. Tam je čez leto dni napredoval in se leta 1905 začel specializirati iz vojaške medicine na vojnomedicinski akademiji. Postal je nadzdravnik.¹ Zaradi nekega ne dovolj znanega prekrška je bil 28. julija 1905 kazensko prestavljen v zagrebško garnizijsko bolnišnico št. 23 in kmalu zatem v

¹ I. Grdina, *Slovenski Mozart: knjiga o Josipu Ipavcu* (Ljubljana: Beletrina; Šentjur: Knjižnica, 2021), 109–110.

vojvodinski Petrovaradin, a se je marca 1907 ponovno vrnil v Zagreb.² Ko je v vojaški zdravniški službi odslužil leta, ki bi jih sicer moral kot štipendist vračati, je maja 1907 izstopil iz vojaške službe in se vrnil v rodni Sv. Jurij ob Južni železnici. Tam je zaradi očetovega pešanja zdravja – oče je bil zdravnik Gustav Ipavec – prevzel domačo šentjursko ordinacijo; kot najstarejši živeči otrok izmed desetih je bil določen za njegovega zdravniškega naslednika.³

Delo zdravnika v tistih časih je bilo več kot zahtevno in je popisano posebej.

Njegova ambulantna knjiga kaže, da je sloves zdravnikov Ipavcev segal daleč naokrog, saj so k njim bolniki prihajali tudi iz oddaljenih slovenskih krajev. Če je bil prvotni Ipavčev sloves povezan z njihovo operativno presežnostjo pri očesnih operacijah sive mrežnice, je podeželski zdravnik dr. Josip Ipavec opravljal najrazličnejše drugo zdravniško delo, neredko tudi na oddaljenem terenu. Med tistimi, ki so prihajali od zelo daleč, so bili tudi taki, ki so obolevali zaradi bolezni, ki se jih je držala hujša stigma in so jih bolniki skrivali v največji tajnosti.

Čas življenja in dela dr. Josipa Ipavca je sovpadal z velikimi koraki razvijajoče se medicine, z dobo mikrobiologije in njeno nadgradnjo, serologijo z imunologijo, ki sta prinašali nove rešitve za številne bolezni z identifikacijo njihovih povzročiteljev, njihovim mikroskopskim prepoznavanjem in iskanjem novih načinov zdravljenja ter preprečevanja. Razvoj serologije in laboratorijske medicine sta imela pri tem pomembno vlogo, vpeljava cepiv, kot zaščite pred nekaterimi boleznimi, pa je bil eden največjih korakov medicine s preloma 19. v 20. stoletje. Dr. Josip Ipavec je doživljal razvoj laboratorijev in vse pogostejše vzročne diagnoze bolezni. To je bila prava pot k uspešnemu zdravljenju, a je svoj čas terjalo tudi odkrivanje uspešnih kemoterapevtikov. Dotlej so uporabljali različne, tudi precej toksične preparate živega srebra, arzenika, bizmuta in njim podobnih učinkovin. Prvo pomembnejše predantibiotično zdravilo je postal preparat, narejen iz barvil, v katerem je bil osrednja učinkovina arzen. Imenoval se je salvarsan in ga je leta 1909 izdelal kasnejši nobelovec Paul Ehrlich (1854–1915). To je bila znamenita snov 606, saj je Ehrlich preiskal toliko spojin, preden je prišel do tega preparata. Postal je relativno učinkovito zdravilo proti novoodkriti povzročiteljici težke bolezni sifilisa, spiralasti bakteriji blede trepone-

2 Grdina, 112–113.

3 Grdina, 116–117.

ma (lat. *Treponema Pallidum*), ki sta jo leta 1905 odkrila Fritz Schaudinn in Erich Hoffmann. Ker pa je bil precej toksičen, ga je odkritelj Ehrlich v sodelovanju z japonskim zdravnikom Sahachirōm Hato (1873–1938) predelal v manj toksično obliko neosalvarsan. Postopoma so znali treponemo prikazati tudi z mikroskopom na fluorescentnem temnem ozadju, August von Wassermann (1866–1925) pa je leta 1910 vpeljal imunološki test za njeno potrditev.⁴

Sifilis je neredko pripeljal do duševne prizadetosti bolnika, kar je bilo poznano pod diagnozo progresivna paraliza. Njena pogostnost je predvsem psihiatre, ki so se srečevali s težkimi oblikami duševnega propadanja teh bolnikov, nagovarjala k iskanju uspešnega zdravljenja. Tako je dunajski psihiater, kasnejši nobelovec Julius Wagner vitez von Jauregg (1857–1940), spoznal, da lahko s povišano telesno temperaturo pri bolnikih povzročiš propadanje povzročiteljice blede spirohete. Ob priložnostni hospitalizaciji makedonskega vojaka, ki je v času prve svetovne vojne preboleval malarijo, je profesor Wagner von Jauregg poskusil s krvjo tega bolnika zdraviti dva druga bolnika. Izkazalo se je za uspešno, saj je bleda sifilitična povzročiteljica resnično občutljiva na povišano temperaturo.⁵ Tako se je začela nova pot zdravljenja številnih okuženih, predvsem oficirjev, z novo metodo zdravljenja, ki pa je potrebovala svoj čas za širši sprejem. Naključno odkritje bodočega nobelovca Alexandra Fleminga (1881–1955) prvega antibiotika penicilina leta 1928 je prineslo vzročno zdravilo za takrat težko bolezen sifilis, ki so ga imenovali tudi lues. Žal je ta prešel v vsakdanjo rabo šele tik pred letom 1950, ko so ga lahko proizvedli v zadostnih količinah.

Zapisano teoretično ozadje pojasnjuje, da je bila Josipova »oficirska bolezen«, ki se je je najverjetneje moral nalesti v času v svojih vojaških službah, zunaj dosega novih znanstvenih spoznanj. Leta 1920 so svojci Josipa sicer odpeljali na zdravljenje na Dunaj, a je bilo prepozno.⁶ Zahrbtna bolezen potrebuje okoli 15 let, da se pokaže kot progresivna paraliza s številnimi postopoma porajajočimi se simptomi. Prve

4 J. P. Surnia, J. Poulet, M. Martini, *Illustrierte Geschichte der Medizin*, zv. 4 (Salzburg: Andreas & Andreas Verlagbuchhandel, 1981), 1509–1547.

5 Z. Zupanič Slavec in S. Jaunig, ur., *Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem. Infektologija, nevrologija, onkologija, dermatovenerologija, zobozdravstvo, strokovno-zdravstvene vede, predklinika, zdravstveno šolstvo* (Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba; Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2022), 243–246.

6 Grdina, *Slovenski Mozart*, 154.

težave z vidom so bile pri Josipu zaznane že pred izbruhom prve svetovne vojne, ko je njegov rokopis postal nejasen, črke nenavadno velike in so se sčasoma še večale.⁷ Stopnjevanje težav se je nadaljevalo med samo vojno, ko je bil leta 1914 dodeljen za zdravnika v begunsko taborišče Wagna pri Lipnici, kamor so namestili do 21.000 nesrečnikov in je Josip med njimi s težavo deloval. Njegova sreča je bila v tem, da je poveljnik taborišča postal njegov brat Marko, pravnik, ki mu je pomagal, da se je lahko po potrebi umaknil. V taborišču so namreč gospodovali težke bolezni, pegavi tifus, tuberkuloza, koze, in z njimi povezano umiranje. Februarja 1917 je bil Josip imenovan za zdravnika doma za ostarele begunce v Wagni, a njegovo stanje se je tako slabšalo, da je bil še istega leta odpuščen domov.⁸ Vendar tudi tam ni mogel več uspešno opravljati svoje zdravniške službe. Stopnjevanje progresivne paralize z nadaljnjimi znaki razgrajevanja intelektualnih, čustvenih, socialnih in drugih funkcij je ob koncu maja 1919 privedlo do razglasitve njegove opravilne nesposobnosti.⁹ Sledila je selitev iz domače hiše v gospodarsko poslopje njegove sestre Karoline, kjer je imel tudi bolničarja in varuha. To je bilo najverjetneje avgusta 1919.¹⁰ Bolezen mu je prizanesla z ohromelostmi, ki so sicer številne bolnike s progresivno paralizo priklenile na posteljo, zato je lahko tudi hodil naokrog. In tudi uhajal z doma, kakor se mu je nesrečno zgodilo, ko so ga 8. februarja 1921¹¹ – zanimivo, na kasnejši kulturni praznik velikega pesnika Franceta Prešerna (1800–1848) – našli zmrznjenega na bližnjem kozolcu. Na ta dan je veliki slovenski skladatelj tudi umrl.

Življenjska zgodba zdravnika in bolnika dr. Josipa Ipavca je zgodba zdravnika v oficirski obleki, ki je užil tudi nekaj malega veselja v kakšni hiši radosti, pa je za to plačal strašno ceno. Nalezal se je takrat najtežje spolno prenosljive bolezni, ki je vse od Kolumbovega odkritja Amerike množično prizadevala predvsem moške zahodne zemeljske poloble. Zanimivo je, da sprva ta bolezen ni imela tako močne psihiatrične komponente, ampak številne druge multiorganske spremembe. Šele v začetku 19. stoletja se pojavljajo pogostejši popisi progresivne paralize in zdravniki so njen izvor začeli iskati šele proti koncu istega stoletja.

7 Grdina, 137.

8 Grdina, 149–152.

9 Grdina, 153.

10 Grdina, 153.

11 Grdina, 155.

Z vzročno diagnozo so postopoma dokazali, da je progresivna paraliza kasna posledica terciarnega ali celo kvartarnega sifilisa. Do že opisane- ga odkritja zdravljenja z malarijo se bolnikom ni dalo pomagati. Med njimi je bilo veliko samomorov, številni so pristali v različnih blazni- cah in azilih za duševne bolnike, še več pa jih je ostajalo doma, kjer so v približno 3–5 letih tudi umrli. Bolezen lahko pripelje do popolne za- mračitve uma.

Josipovo tragično bolezensko zgodbo so delili številni umetniki njegovega časa, katerih imena so občasno tudi ne dovolj premišljeno in etično javno imenovana, kot da ne bi imeli pravice do svoje zdravstvene zasebnosti. Tudi Josipovemu stanovskemu kolegu dr. Antonu Schwabu (1886–1938) se je zgodil ta zdrs, ko je *post mortem* zapisal, da je Josip de- lil bolezensko usodo skladatelja Huga Wolfa.¹² Tudi številne patografske študije obravnavajo vpliv te velike posnemovalke ali tudi kameleonske bolezni, kot ji v prispodobi rečejo, na ustvarjalnost velikanov sveta zna- nosti in umetnosti.

Josip Ipavec kot zdravnik in bolnik predstavlja osebnost, ki se je predobro zavedala svoje bolezenske usode in nemoči v njej, zato tudi ne presenečata njegov poskus samomora leta 1912, ki ga je diskretno popi- sal njegov mlajši celjski kolega in prijatelj dr. Anton Schwab,¹³ in njego- vo mrzlično hitenje z življenjskim delom, *Princeso Vrtoglavko*, da bi ga spravil na oder. Predobro se je zavedal, da za njim ne bo nikogar, ki bi to storil namesto njega. In kako prav je imel, saj je opereta 80 let čaka- la na princa, da jo je kot Trnuljčico obudil v življenje.

¹² Grdina, 153.

¹³ P. Kornhauser, »Syphilitic Progressive Paralysis in the Pathography of Two Com- posers: Hugo Wolf and Physician and Composer Josip Ipavec,« *Acta medico-histori- ca Adriatica* 3, št. 1 (2005), 96. Dr. A. Schwab je zapisal: »Nekega dne so me kot zdravnika poklicali k Josipu, prisotna sta bila tudi dva kolega. Skladatelj je bil nezavesten; dajal je vtis hudo bolnega človeka. Postavil sem diagnozo, saj sem ugotovil, da je Josip tako hudo bolan, da bi brez zdravniške pomoči prav goto- vo kmalu umrl. Vedel sem, da imamo v tem primeru učinkovito zdravilo, ki bo pregnalo smrt; imela je želeni učinek v približno osmih dneh in rešila nesrečne- ga skladatelja pred smrtjo. Toda na veliko žalost sem spoznal tudi, da bodo po zdravljenju njegove fizične in duševne moči nenehno upadale, za vse življenje ne bo sposoben pisati glasbe, se ukvarjati z medicino, ne bo mogel zaslužiti; in vna- prej sem vedel, kakšna bo njegova usoda v kratkem času, ki mu je ostal. Zdravni- ku je najtežje, če tako vidi prihodnost, nima pa sredstev, da bi preprečil posledice. To, kar sem v tistem trenutku predvideval, se je zgodilo.« Glejte v: I. Grdina, *Ipavci* (Ljubljana: Založba ZRC, Ljubljana, 2001), 363–445.

Predstavitev življenjske zgodbe tragičnega lika dr. Josipa Ipavca je z biografsko knjigo o »slovenskem Mozartu« njegovemu narodu prikazala, kako usodno lahko bolezen zaznamuje tudi najgenialnejšega človeka, četudi je zdravnik. Nemoč ob neozdravljivi bolezni in psihološki pritisk na zdravnika – bolnika, ki se zaveda progredientnosti poteka bolezni in njenega psihiatrično destruktivnega delovanja, sta dr. Ipavca še bolj obremenjevala in okradla za duševni mir vse od sredine njegovih 30. let, ko se je začel zavedati svoje bolezni. Moč, da je poleg skrbnega opravljanja garaškega zdravniškega dela ob vsem bremenu bolezni zapustil tako izjemne ustvarjalne bisere, ga še dodatno uvršča med genije in človeške veličine njegovega časa.